

beralną demokracją, a społeczeństwem obywatelskim, między innymi dlatego, że nie istnieje jeden model demokracji, a także ze względu na różne definiowanie społeczeństwa obywatelskiego. Szuka również zależności pomiędzy społeczeństwem obywatelskim, a „społeczeństwem otwartym” określanym przez Poppera jako opierającym się na „skrajnym indywidualizmie, przyjmując, że tym co naprawdę ważne są ludzkie jednostki i podejrzliwie traktując wszelkie powiązania jednostki z grupą czy wspólnotą, z której miałyby czerpać swoją tożsamość i która byłaby dla niej wyznacznikiem celów czy wartości”. Idea społeczeństwa obywatelskiego, zakładając istnienie stowarzyszeń i innych wspólnot, niewiele ma wspólnego z tak pojmowanym społeczeństwem otwartym.

Autorka podejmuje również problem relacji społeczeństwo obywatelskie – państwo i problem miejsca jakie zajmuje tu gospodarka. Charakteryzuje dwa modele państwa obywatelskiego: dwudzielny – (sięgający do tradycji liberalnej oraz koncepcji Hegla i Marksa, ujmującej społeczeństwo obywatelskie jako różne od państwa ale obejmujące sferę ekonomii) i trójdzielny – (opierający się na koncepcjach Tocqueville’a i Gramsciego oddzielających społeczeństwo obywatelskie od sfery ekonomii, a wg koncepcji Cohena i Arato nawet od społeczeństwa politycznego).

Ideę społeczeństwa obywatelskiego kończą rozważania autorki nad normatywną koncepcją społeczeństwa obywatelskiego, będące swoistym podsumowaniem książki ale także prezentacją współczes-

nych koncepcji i ujęć tego typu społeczeństwa.

Opracowanie *Idea społeczeństwa obywatelskiego* stanowi bardzo wyczerpujące źródło informacji odnoszące się do istnienia dwóch tradycji: republikańskiej i liberalnej, z której wywodzą się współczesne koncepcje społeczeństwa obywatelskiego. Książkę D. Pietrzyk-Reeves można polecić wszystkim, którzy podejmują problematykę społeczeństwa obywatelskiego, czy to na płaszczyźnie teoretycznej czy też projektując badania empiryczne.

■ Magdalena Kowalska

Aldona Jawłowska, Wojciech Pawlik, Barbara Fatyga, *Style życia, wartości, obyczaje. Stare tematy, nowe spojrzenia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2012, ss. 259.

Style życia, wartości, obyczaje. Stare tematy, nowe spojrzenia traktują kategorie „stylu życia” z perspektywy socjologii, antropologii oraz kulturoznawstwa. Podejścia prezentowane w opracowaniu mają charakter zarówno teoretyczny czy metodologiczny, jak również empiryczny. Teksty zamieszczone w recenzowanej publikacji zostały zaprezentowane w formie referatów podczas konferencji pt. „Style życia i obyczaje w perspektywie przemian wartości kulturowych”, zorga-

nizowanej przez Komitet Nauk o Kulturze PAN oraz Instytut Stosowanych Nauk Społecznych UW, która odbyła się w Warszawie w marcu 2009 roku.

Chcąc przybliżyć czytelnikowi tematykę podjętą przez autorów 13 teksów składających się na książkę wybrałam po jednym opracowaniu z każdego z czterech rozdziałów.

W części pierwszej style życia przedstawione zostały w ujęciu teoretycznym („Style życia – perspektywy teoretyczne”). Bardzo ciekawe są „Style życia przedmiotów. Zarys koncepcji” Marka Krajewskiego.

Zdaniem M. Krajewskiego, przedmioty „żyją w tym samym sensie, w jakim społecznie żyją ludzie”, wtedy gdy na coś wpływają, gdy pomagają bądź przeszkadzają, gdy umożliwiają lub uniemożliwiają, gdy są obiektami pożądania i zazdrości, gdy dają poczucie bezpieczeństwa, gdy są punktami orientacyjnymi. Żyją więc wtedy gdy zależą od nich zachowania ludzi i podejmowane przez nich działania, „żyją nawet wtedy gdy nie używamy ich aktualnie i nie doświadczamy ich zmysłowo”. O tym, że dany przedmiot żyje świadczy więc nie tyle jego fizyczna obecność lecz raczej wpływ jaki wywiera on na ludzi czy też inne obiekty materialne – autor nazywa te relacje *способem życia obiektów materialnych*, który jest określony przez jego ułożenie w *przestrzeni życia przedmiotu*.

Oznacza to, że określone zbiorowości mogą wyznaczać dla przedmiotów różne przestrzenie życia i tym samym sprawiać, że sposoby egzystencji takich samych obiektów materialnych będą się od siebie

zasadniczo różniły i tak np. sposób życia talerza może być różny w zależności od tego czy jest on traktowany jako „element odświętnej albo codziennej zastawy, jako prozaiczne naczynie albo obiekt kolekcjonerski, jako zbędna skorupa albo element dekoracyjny. W każdym z tych wypadków obecne są te same potencje tego obiektu, które w różnorodny sposób uaktywniają się w określonej sieci relacji, potencje wyznaczone przez społecznie określone reguły, obyczaje, przyzwyczajenia, tradycje”. Wydaje się, że przytoczony powyżej przykład pozwala lepiej zrozumieć czym jest *sposób życia przedmiotów* i czym różni się funkcjonowanie przedmiotów w ich różnych *przestrzeniach życia*.

W dalszej części rozważań autor odwołuje się do *stylu życia przedmiotów* będącego jednym z wielu sposobów „klasyfikowania obiektów materialnych, którego podstawą jest grupowanie rzeczy w zależności od tego w jaki sposób ułożone są one i zmieniają swoje położenie w siatkach relacji konstytuujących określoną zbiorowość”.

Autor wskazuje także na to co składa się na *styl życia przedmiotu* oraz w jaki sposób style różnicują obiekty materialne (1. sposób w jaki przedmiot może „zaistnieć” w danej zbiorowości; 2. typ relacji łączących członków zbiorowości z przedmiotami oraz sposób w jaki są one dostępne doświadczeniu zmysłowemu; 3. styl życia wyznacza jak w trakcie życia przedmiotu zmienia się jego status, nasz stosunek do niego oraz sposoby jego wykorzystania).

W „Zakończeniu” autor stara się wyjaśnić w jaki sposób kategoria „style ży-

cia przedmiotów” może być pożyteczna, podając cztery powody, m.in. dlatego, że pozwala ona odkryć podobieństwa pomiędzy obiektami na pierwszy rzut oka odmiennymi, pośrednio może być ona wskaźnikiem tego w jaki sposób określona zbiorowość organizuje swoje życie społeczne, czy też pozwala na określenie naszych relacji z obiektami materialnymi.

W drugiej części opracowania zatytułowanej „Wartości – moralność – style życia” znalazły się trzy artykuły. Spośród nich wybrałam „Style życia, uznawane wartości, czarne scenariusze XXI wieku” Krzysztofa Kocińskiego. W opracowaniu tym autor charakteryzuje m.in. konsumpcyjny styl życia jako jedno ze źródeł sytuacji kryzysowej w perspektywie historycznej, wskazuje na zmiany w sferze wartości i postaw moralnych, a także przytacza koncepcję T.R. Malthusa z 1798 roku (tzw. „prawo ludności”) by wreszcie przejść do zaprezentowania dwóch scenariuszy przyszłości. Zostały one wybrane przez niego, jak pisze: „nie ze względu na ich szczególną wartość prognostyczną, ile ze względu na to, że pobudzają wyobraźnię i zmuszają do refleksji krytycznej dotyczącej spraw postrzeganych z reguły przez okulary utrwalonych stereotypów”. Oto one:

Scenariusz 1 – bardziej prawdopodobny, opiera się na przekonaniu, że środki podejmowane w celu zażegnania zagrożeń ekologicznych będą jedynie półśrodkami. Głównie będzie to spowodowane „trudnościami w koordynowaniu działań w skali globalnej”. Ten wariant zakłada, że liczba ludności na Ziemi nadal będzie rosła, choćby dlatego, że globalne ogra-

niczenie przyrostu naturalnego obecnie nie jest możliwe m.in. z powodu różnic kulturowych.

Scenariusz 2 – mniej prawdopodobny, zakłada, że populacja ludności na Ziemi przestanie się powiększać (np. ze względu na problemy ze środowiskiem i zmniejszające się zasoby naturalne). Będzie można mówić o nowej „ideologii populacyjnej”, zakładającej przemianę poglądów społeczeństw na problemy demograficzne napotykaną jednakże na opór np. w krajach islamskich, gdzie wielodzietność jest bardzo ważną wartością.

Na koniec autor stawia pytania o rolę i znaczenie, a także konsekwencje kryzysu ekonomicznego końca pierwszej dekady XXI wieku, a więc obecnie trwającego. Czy jest on czymś incydentalnym i po nim nastąpi okres rozwoju, tak jak to bywało z poprzednimi kryzysami, czy też jest on „zapowiedzią globalnego krachu”? A także czy stanie się powodem gruntownych zmian, nie tylko o charakterze ekonomicznym ale również światopoglądowym i kulturowym, np. poprzez ograniczenie konsumpcyjnego stylu życia? Tutaj, zdaniem autora, pojawia się prawdziwe wyzwanie np. dla socjologii moralności, której przedstawiciele nie mając żadnego odpowiednika w historii będą musieli „poszerzyć swoje horyzonty i przekroczyć granice określające dotychczasową domenę tej dyscypliny”.

Niezwykle interesująca jest trzecia część recenzowanego opracowania pt. „Zmiany obyczajów rodzinnych”. Zdecydowałam się na omówienie „Kryzysu ojcostwa – style życia i typologia męskich postaw w polskim kinie po 1989 roku” autorstwa M.

Boguni-Borowskiej ze względu na fakt, iż temat ojcostwa bywa stosunkowo rzadko podejmowany przez badaczy. Zdecydowanie częściej zajmujemy się określeniem miejsca kobiet we współczesnym, zmieniającym się świecie, niż tym jak z tymi zmianami radzą sobie mężczyźni. A tymczasem autorka skupiła swoją uwagę właśnie na mężczyznach i w bardzo ciekawy sposób zaprezentowała typologie męskich bohaterów oraz wizerunek ojca w polskim kinie po 1989 roku. Bogunia-Borowska wyodrębnia cztery typy: „twardziel”, „inteligent”, „ambitny wilczek” oraz „amator nowoczesnej kariery” – warto sięgnąć do tego opracowania i przeczytać jakie przykłady filmów i bohaterów podaje autorka dla zobrazowania podziału na takie męskie typy.

Podsumowując autorka stawia tezę, że „w dzisiejszych czasach to nie synowie ale ojcowie gubią się w chaosie życiowych priorytetów”, a polskie kino wskazuje na to, że to „dzieci częściej wiedzą więcej i okazują się bardziej dojrzałe od dorosłych”. Bogunia-Borowska twierdzi, że skoro polskie kino towarzyszyło zmianom zachodzącym w naszym kraju w ostatnim dwudziestolecu, jest więc realnym odzwierciedleniem rzeczywistości społecznej, ukazującej mężczyzn raczej jako „uciekających od roli ojca”.

W czwartej części pt.: „Młodzi i starzy – wybrane przykłady” znalazły się m.in. „Style życia starych ludzi – stan badań” Iwony Oliwińskiej. Autorka przystępując do projektowania badań postanowiła zgromadzić i zaprezentować jak najwięcej wiedzy na temat starości, starych ludzi i ich funkcjonowania w społeczeństwie

oraz, co ważne z punktu widzenia tematyki publikacji, stylów życia ludzi starych. Podaje też kryteria wieku: kalendarzowego, demograficznego, psychicznego, społecznego, ekonomicznego i socjalnego, dzięki czemu można wskazać kiedy (w prezentowanych ujęciach) kończy się wiek średni, a zaczyna się starość.

Ponadto w artykule zostały przytoczone badania CBOS-u prezentujące opinie badanych na temat granic starości, a także wyniki interesujących badań przeprowadzonych przez autorkę odnoszące się do różnic w myśleniu o starości przez polskich i zagranicznych seniorów. Okazuje się, że osoby starsze w Polsce bardziej przejmują się wiekiem, wyglądem czy też ułomnościami, typu pogorszenie wzroku lub słuchu. Ponadto bardziej obawiają się samego myślenia o przyszłości, martwi ich stan zdrowia i sprawność fizyczna, a także ewentualny brak opieki bądź niedostatek środków finansowych.

W rozdziale „Terminy, pojęcia” I. Oliwińska definiuje różne kategorie zbieżne w mniejszym bądź większym stopniu z pojęciem stylu życia, a więc: jakość życia, poziom życia, tryb życia, a także omawia oddzielenie stylu życia od np. hierarchii wartości, materialnych warunków życia, poziomu i struktury konsumpcji, sposobu odżywiania czy środowiska życia.

W końcowej części opracowania autorka przechodzi do podziału stylów życia ze względu na: – aktywność realizowaną w określonej sferze życia (wg Czerniawskiej: styl całkowicie bierny, rodzinny, wynikający z posiadania ogródka działkowego, homocentryczny, oparty na aktywności społecznej, pobożny);

– kryterium wartości (wg Szatur-Jaworskiej: styl ekspansywny i zachowawczy).

Na koniec autorka ponownie odwołuje się do informacji uzyskanych od seniorów polskich i zagranicznych, które wskazują na istotne różnice pomiędzy nimi. Gdy mowa o organizacji czasu wolnego to polscy seniorzy rzadziej mogą sobie pozwolić na wyjazdy zagraniczne – jest to oczywiście w głównej mierze podyktowane wysokością emerytur ale także nieznaną lub słabą znajomością języków obcych oraz „brakiem motywacji do poznawania świata, zwiedzania”. Seniorzy z Niemiec, Holandii, Danii czy Wielkiej Brytanii mają dostęp do zdecydowanie bogatszej oferty dóbr i usług kierowanych do osób starych. Jednak widać, że w Polsce sytuacja ta ulega zmianie np. poprzez coraz większą aktywność osób starszych i udział np. w zajęciach Uniwersytetu Trzeciego Wieku. Ponadto polscy seniorzy, w porównaniu z zagranicznymi, są w mniejszym stopniu zainteresowani nowoczesnymi technologiami. Wydaje się, że przytoczona przez autorkę wypowiedź jednej z respondentek doskonale odzwierciedla najbardziej powszechną postawę polskich seniorów: „Mam wszystko czego mi trzeba: dzieci, wnuki, działkę, telewizor. Na ruszanie w świat już jest za późno”. I dla porównania to co powiedziała jedna z rozmówczyń autorki, 75-letnia Holenderka: „I co z tego, że jestem pomarszczona, stara będę jak przestanę podróżować, chodzić na kurs tanga, kawę i zamknę się w domu. Teraz jest czas na zrobienie tego czego nie udało mi się wcześniej przeżyć”.

Zaprezentowane powyżej skrótove omówienia czterech spośród trzynastu artykułów składających się na „**Style życia, wartości, obyczaje. Stare tematy, nowe spojrzenia**” pod red. A. Jawłowskiej, W. Pawlika i B. Fatygi ukazują wyraźnie jak różnorodna i wielowątkowa jest to publikacja. Niewątpliwie cenne w niej jest to, że problematyka „stylu życia” została zaprezentowana w różnych ujęciach (socjologicznym, antropologicznym etc.), a także na różnych płaszczyznach (teoretycznej i praktycznej).

Książkę tę niewątpliwie warto zarekomendować wszystkim tym, których zainteresowania naukowe obejmują przedmiotową tematykę.

■ Magdalena Kowalska

Zygmunt Bauman, 44 listy ze świata płynnej nowoczesności, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2011, ss. 301.

Opublikowana w 2010 roku (polskie wydanie w przekładzie Tomasza Kunza ukazało się w 2011 roku) książka Zygmunta Baumana *44 listy ze świata płynnej nowoczesności* zaskakuje odmienną formą niż dotychczasowe publikacje tego autora. Z. Bauman w latach 2008–2009, w ramach współpracy z pismem „La Repubblica delle Donne”, pisał listy do czytelników i czytelniczek tego periodyku. Powtórnie zredagowane – ujrzały światło dzienne,